

Könyvszemle

*Gépfegyver, körömlakk, szájrúzs. . .
Tamási Erzsébet könyve
elméletekről, nőkről, terrorizmusról*

Az utóbbi évtizedekben külön szakterületté nőtte ki magát az – elsősorban a nők szerepére koncentráló – *genderkutató* a kriminológiában, különösen az erőszakos bűnözés és a terrorizmus részterületein. Hiszen látjuk, hogy növekvő számban jelennek meg nők különféle szerepekben terrorista alakulatok háttértárogatóiként és harcosaiként. Egyre több a muszlim női öngyilkos merénylő. 1985 és 2006 között a mintegy 220 nő adta az öngyilkos merénylők ötödét, ami anakronisztikus módon akár a muszlim nők emancipációs igényének erősödésére is utalhat. Ahogy Muriel Degauque vagy Samantha Lewthwaite példája igazolja, európai konvertita nők is felöltik a hidzsábot, és felveszik a fegyvert. A horvátországi magyar Horák Irén, Amina néven Anvar al-Avlaki jemeni al-Kaida-vezér felesége, férje halála után a közösségi médiában tudatta: „Minden álmom, hogy öngyilkos merénylő lehessenek, s Allahért kínhalált haljak!”

Maradt-e még Pokolban ördög? – kérdezi könyve mottójában Shakespeare-t idézve Tamási Erzsébet, ha egyszer minden női azonosságtudat, tradicionális szerepfelfogás, elvárás és sztereotípa semmivé foszlani vagy ellentétébe fordulni látszik, és marad a bábász rácsodálkozás a lemeztelenedett valóságra vagy annak médialenyomatára. Vajon miért

fokozódik a nők hajlama az erőszakos magatartásra a közönséges bűnözésben is, és miért vonzódnak egyre többen a politikai erőszak, vagy a *par excellence* terrorizmus felé, „...miként jelennek meg a terrorizmus kapcsán a nemi szerepek, a velük kapcsolatos társadalmi elvárások, és milyen értelmezési keretben tárgyalja ezt a tudomány és a közgondolkodást irányító média?” Ezt a kérdést boncolgatja a több társadalomtudományi szakterületen is biztonssággal mozgó szerző, diplomás kultúrantropológus és történész, tudományos fokozattal bíró kriminológus, és nem utolsósorban a pszichológia szerelmese. Hogy témája mennyire aktuális, azt az is jelzi, hogy a könyv előzményeként írott egyik tanulmánya már évekkel ezelőtt megjelent angolul egy nemzetközi terrorizmuskutató hálózat korlátozott hozzáférésű elektronikus felületén (*Females, Males, Terrorism*. EENeT – European Expert Network on Terrorism Issues. Studies – restricted access).

Tamási – régtől tudjuk – nem tartozik a konfliktuskerülő tudósok közé, ha kell, harcias, provokatív, máskor szerethetően ironikus vagy metszően szarkasztikus, de mindenkor egzakt és szabatos. Alig száz oldalra rúgó és félreérthetetlen utalásként vörös–fekete borítóba öltöztetett karcsú kismonográfiája mögött, ahogy ezt a hivatkozások bősége bizonyítja, többéves kutatómunka áll, eredménye ízig-vérig inter-, sőt transzdiszciplináris diszkurzív dolgozat, amelynek – a mellékletben foglalt esettanulmányokat nem szá-

mítva – tizenegy főfejezete részletekbe menően tárgyalja a nők önmagukról és a társadalom róluk alkotott képét, a feminizmus csábításait, a női agressziót, és a média terroristánőkkel kapcsolatos szimplifikáló profilalkotását. Mindezt tükrözteti a férfi és a férfierőszak társadalmi konstrukciójában. A szerző eközben nem válik női íróvá. Nem mondja, de érezteti – és talán nem is nagyon bánja –, hogy anakronisztikus módon az ember eredendő biológiai nőelvéisége a társadalmi szinten a férfielvéiség síkjára kerül, a társadalom eseményei – legalábbis ma még, bár talán már nem nagyon sokáig – csak ezen a síkon magyarázhatóak érvényesen, a nő pedig, legyen kispolgár vagy terrorista, csak a férfithez viszonyítva tudja meghatározni és meg- vagy újraalkotni mindenkori önmagát.

Míg a szerző könyve törzsanyagában szellemét és kimerítő tárgyismeretét csillogtatja, az azt keretező nyitó és zárófejezetekben a tényeket engedi beszélni. Előljáróban a mértékadó nemzetközi szakirodalom részletes áttekintését nyújtja, lényegre törően és strukturált formában mutatja be a terrorizmus és az abban részt vevő nők karaktere, pszichológiája, szerepe körül kialakult elméleti értelmezéseket, miközben *expressis verbis* vagy legalább az utalás szintjén felveti mind a terrorizmus pszichológiai és szociológiai értelmezhetőségének, mind pedig a *gender*-orientációjú interpretációk, köztük a feminista kriminológia megkerülhetetlen, de nyitott kérdéseit. Tamási Erzsébet kérlelhetetlen kritikus és rendszerező. Elhatárolja a terrorizmust a közönséges erőszakos (női) bűnözéstől, rámutat a terrorizmussal kapcsolatos általános és a terroristánőkkel kapcsolatos különös sztereotípiák megalapozatlanságára és az ennek ellenére is fennálló médiahatékony-ságára, valamint arra, hogy a terrorizmus-

elméletek – empirikusan és statisztikailag bizonyító erejű kutatási anyag híján – jobbadán maguk is ezekből építkeznek, tehát nem tekinthetőek igazi tudományos elméleteknek. Rávilágít, hogy az önmagukat tudományosnak mutató teoretikus és hipotetikus megközelítések gyakran végső soron a ma globálisan meghatározó érdekstruktúrába – a nemzetközi katonai, pénz- és médiahatalom alrendszeribe – ágyazódnak, e hatalmi és érdekviszonyok eufemizálására, igazolására, valódi szerkezetének eltakarására vállalkoznak. A kötet ki nem mondott, de logikailag megkerülhetetlen következtetése messze túlmutat a konkrét témaválasztáson, hiszen arra szolgáltat példát, hogyan lesz az eredeti, természeténél fogva „kritikai” társadalomtudományból nem csupán *non-critical science*, hanem *instrumental*, sőt hovatovább *instrumentalized sociology* – ráadásul éppen e tudományág felkent papjainak kezében. Arra is figyelmeztet, hogy ilyen módon a *mainstream* terrorizmus-diskurzussal együtt vizájára fordulhat, ideológiává silányulhat a *mainstream* feminizmus is, ha az emancipáció eszmeáramlataból egy újfajta alávetettség legitimációjának eszközévé válik.

A munkát függetlenül kísérő, illetve záró eseteleírások olvasmányos tanúi az erőszakot alkalmazó politikai mozgalmak, és főként női résztvevőik sokféleségének, változatosságának és változékonyságának. Ezek jól mutatják, hogy a terrorizmusnak nevezett politikai erőszak jelenségei mindenkor egyediek, lényegi tartalmukat nem az alkalmazott eszközök, hanem a politikai célkitűzések adják. Kutatásukban és értelmezésükben a deskriptív-analitikus módszertanra támaszkodó politikatudomány elsődleges illetékessége vitathatatlan, a politikai normativitás pedig elfogadhatatlan. Bármennyire vigasztaló volna is, Ta-

mási Erzsébet mégsem tud derűlátó képet festeni a jövőről. Éppen ellenkezőleg, zárszavában ismét csak Shakespeare-t idézve rossz érzéseinek ad hangot: „*Úgy tűnik, a Pokol tényleg kiürült. Az ördögök már mind a földön vannak...*”

A „trendi” témaválasztás és a tudományos alaposág, valamint a művelt, de a témában nem szakértő olvasó számára is érthető nyelvezet egymást bizonyos mértékben ellentétező mozzanataiból összeálló egyensúly teszi a munkát élvezetes olvasmánnyá. Azonban ne menjünk el szó nélkül az apróbb, részben

szerzői, részben szerkesztői hiányosságok mellett! A kötetnek igencsak hasznára vált volna egy név- és tárgymutató, a távolról sem haszontalan, de ma már kötelező formai elemnek számító angol nyelvű rezümé hiánya pedig erősen nehezíthetné még akkor is, ha az nem von le a munka tulajdonképpeni szakmai színvonalából, időszerűségéből, érdekesítő voltából. (*Tamási Erzsébet: Terrorista nők. Budapest: Rejtel Kiadó, 2013, 108 p.*)

Póczik Szilveszter
tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet

Mikro- és hatástörténetek – a kontinentális filozófia kezdeteiről

Zuh Deodáth első megjelent önálló kötete legalább két szempontból rendkívül aktuális és tartalmilag kortárs munka. Egyrészt egybevége a szerzőnek a Varga Péter Andrással szerkesztett és idén befejezett háromrészes sorozatával, amely Edmund Husserl korai és kései filozófiáját fogja át, és revidálja korábban magyarul hozzá nem férhető fordítások és egy Husserl-konferencia előadásai írásos változatának közreadásával (Lásd: Varga Péter András – Zuh Deodáth, 2009, 2011, 2013.). Zuh könyve, miközben önmagában is teljes alkotás, megfelelő segítség az új Husserl-fordítások értő olvasásához, és azok gazdag gondolatvilágának feltárásához.

Másrészt *A kontinentális filozófia kezdetei – Esettanulmány a korai Edmund Husserl-ről* c. könyv (amely a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen védett doktori disszertációt sajtó alá rendező sorozatban jelent meg [Zuh, 2013]) önmagában is egy rendkívül kurrens kutatási projektbe illeszkedik – nevezetesen az ún.

analitikus és kontinentális filozófia szétválásának és az egymással szemben mutatott, gyakorta meglehetősen ellenséges attitűdök megértésének projektjébe (Lásd például Preston, 2007; Haddock, 2012; Varga, 2013.).

Az utóbbi néhány évtizedben, Magyarországon pedig az utóbbi néhány évben ugyanis a filozófusok és filozófiatörténészek élénk érdeklődést tanúsítottak az iránt, hogy honnan is származik az analitikus és kontinentális filozófia, mikorra datálható azok megjelenése, illetve, hogy azonosíthatunk-e esetleg valamilyen közös („létező vagy épp nem létező”) tárgyat, átfedésben lévő problémahalmazt, ha pedig igen, akkor milyen körülmények játszottak szerepet e tradíciók elválásában. Hogy a korábbi, teljes mértékű szembenállás-konceptió tarthatatlan, már jó ideje szinte közhelynek számít, az analitikus oldalról talán épp Michael Dummett volt az, aki 1996-os, eredetileg 1989-es előadásaiból készült *Origins of Analytic Philosophy* (1996) c. munkájában rámutatott a közös gyökerekre.

Zuh könyve ebbe a kutatási keretbe illeszkedik, hiszen a kontinentális filozófia kezdeteinek egyes pontjait kívánja tisztázni, mind ezt pedig Edmund Husserl korai filozófiájá-

nak körbejárásával. Mindazonáltal ebben a kérdésben nem csupán a kontinentális filozófusok lehetnek érdekelték önmegértésükre való igényük miatt, hanem az analitikus filozófusok is, hiszen Zuh a könyvének egy jelentős részét a Frege–Husserl-kapcsolat feltárásának és argumentatív kifejtésének szenteli. Ehhez kapcsolódva, a bevezetés szerint a könyv egy rendkívül triviális tézist kíván védelmezni és artikulálni, miszerint „*adott korban, hasonló körülmények között élő, csak részben is azonos szellemi javakból részesülő személyek hatással vannak egymásra.*” (13., kiemelés az eredetiben) Miközben a kiinduló tézis valóban triviálisnak hat, a megvalósítása már korántsem az.

A könyv egyes fejezetei, noha korábban egyesek önálló tanulmányként is megjelentek (hazai és nemzetközi folyóiratokban), és így önmagukban is olvashatóak, illetve értelmezhetőek, az érveléshez szükséges tematikus egységek felmutatása révén egy koherens koncepció artikulálódik a könyvben.

A bevezetésként szolgáló első fejezetben a szerző bemutatja a korai Husserl és Gottlob Frege viszonyáról kialakult, bevett nézetet. Eszerint Frege Husserlnek az *Aritmetika filozófiája* című könyvéről írott, erősen kritikai hangvételű recenziójában elmarasztalja Husserl-t a pszichologizmus elfogadása és gyakorlása miatt, illetve figyelmébe ajánlja a jelentés és jelölet közti különbségtételt, mindez pedig később jelentős mértékben befolyásolta azt, hogy Husserl milyen téziseket fogadott el a továbbiakban, és miképp változott az általa vizsgált problémák horizontja. Már ebben a fejezetben számos megjegyzést kapunk annak revidálásáról, hogy miért eltűzött az a fajta Frege-hatás emlegetése, miszerint Frege szubsztantív módon járult volna hozzá Husserl későbbi, *Logikai vizsgálódásokban* kifejtett

álláspontjának kialakulásához. Ezt a szerző alapvetően bizonyos módszertani fogások és elvek lefektetése és elkülönítése mentén vázolja ebben a fejezetben.

A második és harmadik fejezet egy rendkívül részletes kifejtését adja Husserl korai munkásságának Halléban. Zuh kitér az intézményes és akadémiai háttér bemutatására, belefoglalva Husserl habilitációjának és honosítási eljárásának elemzését és annak filozófiai relevanciáit, kitér a korszakban uralkodó alapvető filozófiai alapállásokra, autoritások kontextusba helyezésére, ezzel felvonultatva azokat a lehetséges referenciapontokat, amelyekre a későbbiek során szükség lesz a filozófiai és filozófiatörténeti érvelése során. Ez a két, majdnem a könyv negyedét kitevő fejezet rendkívüli mennyiségű történeti adatot, intézményes-strukturális leírást vonultat fel a szerző által bemutatni kívánt korszakból. Ezek a mélyreható elemzések szinte már-már a filológiai pontosság és precizitás szintjén operálnak a filozófia kontextusában.

Mindazonáltal a könyv negyedik fejezete adja a mű gerincét. A majd' hetven oldalas fejezet fő tárgya Husserl és Frege viszonya, a közöttük fellelhető hatások feltárása. Ezen a ponton a szerző egyfajta „transzcendentális érvelést” működtet, amely „az érvelési folyamat lehetőségi feltételeit kívánja felmutatni” (31.) egy mikroelemzés keretein belül. Ez a fajta mikroelemzés vagy mikrotörténet több fronton operál: a szerző körbejárja Frege és Husserl levelezését, Frege kritikus recenzióját, Husserl Fregére történő implicit és explicit, kiadott és kiadatlan hivatkozásait, a korszak intézményesen és teoretikusan meghatározó logikusait, és ezekre építi fel gondos érvmenetét a Frege–Husserl-viszonyról.

A könyv végül egy kiegészítő tanulmány-nal zárul Husserl konstitúcióelméletéről,

amely kapcsán a szerző úgy érvel, hogy „Husserl filozófiája értelmezhető konstitúcióelméletének kidolgozásaként is” (174.), illetve, hogy a „Husserl érett konstitúcióelméletének kialakulásához vezető korai gondolati fejlődés elemei adják annak lehetőségét, hogy a kontinentális filozófia fogalmának kialakulásáról szabatos leírást kapjunk.” (174.)

Vagyis Zuh könyvében végső soron arra tesz kísérletet, hogy megágyazzon egy még nagyobb ívű projekt számára, ami a kontinentális filozófia fogalom megszületésének körüljárását tűzi ki célul. Ezáltal a könyv alapvető érdeklődésre tarthat számot mindazoknál, akik a kontinentális filozófia korai artikulációja és mind intézményes, mind pedig fogalmi megszületése iránt érdeklődnek. Emellett az analitikus hagyomány oldaláról érkezők is találhatnak megfontolandó elgondolásokat, hiszen a Frege–Husserl-elemzések, amelyek teljes mértékben beleillenek a kontinentális filozófia születésének vizsgálatába, a konstitúcióelméleten keresztül, önmagukban is érdekes adalékokkal szolgálhatnak mind Frege újragondolásában, mind pedig az analitikus filozófia önmegértésében – abban, hogy hova vezethető vissza az analitikus filozófia, milyen hatásokkal kell számolnunk, és milyen intézményes, filozófiai és pszichológia processzusok zajlottak le a XIX. század végén, amelyek nem tették lehetővé, hogy Frege neve oly mértékben szolgáljon már a kezdetektől fogva az analitikus filozófia megalapozásában referenciapontként, mint Husserl a kontinentális filozófia kapcsán.

Mindazonáltal néhány kritikai megjegyzés mellett sem mehetünk el. Ami a könyv nagy előnye egyesek számára, az mások számára épp a hátránya lehet. Noha a művet alapvetően haszonnal kellene forgatnia mindenkinek, aki az analitikus filozófia kezdetei

és hatástörténeti kontextusa iránt érdeklődik, a könyv gerincét képező, filológiai részletességgel operáló mikrotörténeti és intézményes elemzések meglehetősen nehézkessé teszik olykor a szöveget. Aki pedig nincs ehhez szokva, az könnyen megtántorodhat attól, hogy végighaladjon ezen a rendkívül bonyolult ösvényen. Ám ha legyűrjük magunkban ezt a történettel szembeni ellenállást, mindenképp haszonnal forgathatjuk a könyvet, még analitikusként is.

Persze bizonyos pontokon óvatosan kell eljárunk. A szerző Frege-elemzései, még ha olykor rendkívül aprólékosak is, számos esetben meglehetősen madártávlatból fogalmazottak, az írói fókuszot Husserl elemzésére állítva. Miközben a szerző Husserl és Frege viszonyának elemzését és revidálását ígéri, Frege nagyon sok esetben egész egyszerűen kiszorol a képből, és nem tudunk meg alapvető dolgokat Frege hatástörténetéről, személyes filozófiai háttéréről, főbb motivációjáról, logikájának alapvetéseiről. Mindez nagyban segítené a könyv kontextuális beágyazottságát és a még átfogóbb kép megteremtését.

Az elemzések azonban számos kaput nyitva hagynak, és leginkább az a kérdés merül fel az olvasóban, főképp, ha az analitikus oldalról érkezik, hogy merre tovább? A szerző rendkívül elmélyült Husserl-tudása és az, amilyen magabiztossággal mozog a Husserl Archívum kiadott és kiadatlan anyagai közt, felveti a kérdést, hogy esetleg a mű alapvető elképzelése, előfeltevései és mikrotörténeti elemzései kitágíthatóak-e más analitikus szerzők és Husserl viszonyára. Elegendő itt Rudolf Carnapra gondolnunk, hiszen Guillermo Rosado Haddock *The Young Carnap's Unknown Master* (2008) című könyvében alapvetően Carnapra koncentrálna, s a Husserl-ről szóló részek meglehetősen elnagyoltak,

ezzel meghagyva a lehetőséget arra, hogy újabb perspektívák felmutatásával árnyaljuk tovább az analitikus filozófia kezdeteinek képét is. (*Zuh Deodáth: A kontinentális filozófia kezdetei: Esettanulmány a korai Edmund*

Husserlről. Kolozsvár: Egyetemi Műhely–Bolyai Társaság, 2013, 249. p.)

Tuboly Ádám Tamás

doktori hallgató,

Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola

HIVATKOZÁSOK

- Dummett, Michael (1996): *Origins of Analytic Philosophy*. Harvard University Press
- Haddock, Guillermo E. Rosado (2008): *The Young Carnap's Unknown Master*. Ashgate, Aldershot
- Haddock, Guillermo E. Rosado (2012): *Against the Current: Selected Philosophical Papers*. (Categories v. 4) Ontos, Frankfurt
- Preston, Aaron (2007): *The History of an Illusion*. Continuum, London – New York
- Varga Péter András (2013): *A fenomenológia keletkezése*. L'Harmattan, Budapest
- Varga Péter András – Zuh Deodáth (szerk.): *Husserl és*

- a logikai vizsgálódások: Ismeretfilozófia és fenomenológiai filozófia*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2009.; Varga Péter András – Zuh Deodáth (vál., ford., bevez.) (2011): *Az új Husserl: Szemelvények az életmű ismeretlen fejezeteiből*. L'Harmattan, Budapest
- Varga Péter András – Zuh Deodáth (szerk.) (2013): *Kortársunk, Husserl: Tanulmányok a 150 éves Edmund Husserl filozófiájáról*. Budapest: ELTE Eötvös, Bp.
- Zuh Deodáth (2013): *A kontinentális filozófia kezdetei – Esettanulmány a korai Edmund Husserlről*. (Doktori dolgozatok, Babeş–Bolyai Tudományegyetem). Egyetemi Műhely – Bolyai Társaság, Kolozsvár

Képzlet és hasonlóság Zrínyi költészetében

A modern magyar irodalomkritika és -történet-írás hajnalán (18. sz. vége–19. sz. eleje) az addig Csipkerózsika-álmát alvó Zrínyi-költészet értelmezése egy csapásra megkerülhetetlen kérdés lett. Hamarosan e diskurzus egyik kulcsfogalma lett az eredetiség *versus* utánzás megítélése Zrínyi Miklós műveiben. Kiss Farkas Gábor szerint Zrínyi esetében az eredetiséget Kazinczy Ferenc hiányolta; Arany János megengedőbb volt, pedig már inkább benne élt a zsenikultuszos korban. „Ha Tasso, Virgil és Homér mellett mutatod ki a publicumnak [a *Szigeti veszedelmet*], szégyenszéklet fogsz vele kiállatni” – írta Kazinczy 1815. február 9-én Döbrentei Gábornak. Igaz, később árnyalta az imitációról tett kijelentéseit.

A mérvadó Aranyig talán nem is annyira Kazinczy, mint inkább Kölcsey Ferenc ítélete maradt. Eszerint Zrínyi szinte minden eredetiséget nélkülöző egyszerű Tasso-epigon,

aki „az Itáliai poesis’ tüzénél gyújtá meg lámpását”. E vita persze nem vetett volna egészen napjainkig fodrozó hullámokat, ha az imitációról és az eredetiségről folyó diskurzus pusztán irodalomelméleti kérdés maradt volna. Nem csupán egy költő (Zrínyi) alkotói módszeréről volt ugyanis szó, hanem az egész magyar kultúra nemzeti jellegéről, és a nagy nyugat-európai kultúrákhoz való viszonyáról. Ha megtaláljuk ugyanis azt, ami eredeti a magyar kultúrában, akkor képesek vagyunk meghatározni a magyar kultúra lényegét, és így végső soron a magyar nemzeti karakter mibenlétét.

Kiss Farkas Gábor műve tisztelgés a nagy elődök (Arany János, Klaniczay Tibor, Szörényi László, Király Erzsébet és Kovács Sándor Iván) előtt, habár a szerző, saját bevallása szerint, nem szerette volna e Herkulesek kezéből kicsavarni a dorongot. Ennek ellenére sikerült számos eredeti meglátással gazdagítani és árnyalni ezen ősök interpretációit. Kiss Farkas Gáboré az érdem, hogy világosan rámutatott arra, hogy a 19–20. századi viták

Zrínyi eredetiségéről valójában a 19–20. századi, és nem a 17. századi irodalom problémái voltak. Az eredetiség „nem volt elengedhetetlen következménye, értékképző eleme a képzelet önálló használatának, az újszerű invenciónak a 17. században” – állapítja meg találóan a szerző (12.). Az *originalitas* fogalma a klasszikus poétikában-retorikában nem is létezett, az *originalis* szót pedig először (a kései keresztény szerzők) az eredendő bűn jelzőjeként használták. Az *originalité* szó a francia nyelvben csak 1699-ben bukkant fel először. Jelentése: *különös, bizar*; és ekkor még inkább pejoratív, semmint pozitív mellékönyvéje volt.

Az eredetiség előtti korok szövegei *par excellence* megfelelnek az autopoetikus irodalom kritériumainak. Az irodalom önmagába zárt világ. A szerzők egymás szövegeit olvassák és írják újra. Ekkor még senkit nem érdekel, milyen lehetett egy harctéri összecsapás, egy konkrét ostrom, egy kivételes hős a valóságban, hanem csak az, hogy miként ábrázolta azt egy adott költő. Igazi intertextuális paradicsom. Nem csoda hát, ha a posztmodern irodalomelmélet-írók is előszeretettel foglalkoztak az imitáció elméletével. Kiss Farkas Gábor üdítően röviden és világosan (*breviter et clariter*) foglalja össze ezen elméleteket, melyek közül számomra Thomas M. Green koncepciója bizonyult a legrokonszenvesebbnek és a leghasználhatóbbnak. Green szerint az imitáció 16–17. századi sikere a történeti tudat megjelenésével és annak a félelemnek az előretörésével magyarázható, hogy teljes egészében lehetetlen visszahozni a régi szövegek hajdnavolt értelmét/jelentését. Bevallom, a többi elmélet néha túlírt szórászhasonlatnak és a szavakkal való öncélú büvészkedésnek tűnt számomra, de Kiss Farkas Gábor tekintettel volt olvasójára, és sikerült frappáns rövidséggel összefoglalnia ezen írások lényegét.

A könyv két első fejezetében a szerző a reneszánsz és a barokk imitáció elméletéről szóló, nagyon is hiányzó magyar tanulmányt írta meg Bán Imre programadó tanulmányának több mint negyedszázados visszhangjaként (*Az imitatio mint a reneszánsz arisztotelizmus esztétikai kategóriája*, [Bán, 1975]). A következő két fejezetben (*Az imitáció elmélete és gyakorlata a Szigeti veszedelemben, Imitáció és petrarkizmus Balassi költészetében*) immár az imitáció gyakorlatáról olvashatunk. Ha Aranytól azt tanulhattuk meg, hogy Zrínyi *mit* imitált, akkor Kiss Farkas Gábortól azt, hogy *miként*. Külön érdeme a szerzőnek, hogy az imitált helyek pusztá felsorolásán túl, általában értelmezést is társít a párhuzam felmutatásához. (Lásd például a Cumilla–Dido vagy a Juranics és Radivoj–Nisus és Euryalus párhuzam elemzését: 42–43., 77–81.). A párhuzamos *locusok* bravúros bemutatásait olvasva azért ott motoszkált bennem a kérdés, hogy a hasonlóságok és ellentétek keresése vajon meddig tágítható? Vajon ez a végtelen szemiozsis (à la Kristeva et Derrida) nem csapda-e (Umberto Eco)? Hisz fennáll a veszélye annak, hogy a hasonlósági elven működő interpretációs módszer magával ragadja az értelmezőt, és mindent mindennel összehasonlít, annak ellenére, hogy nem biztos, hogy minden, ami hasonlít valamire (vagy épp annak ellentéte), kapcsolatban is van azzal a valamivel. Vajon Cumilla azért száraz, mint fű-fa télen, mert az Adoniszért síró Vénusz vénái is kiszáradnak? (47.) Vajon nem csak mi látunk összefüggést ott is, ahol nem kellene? Persze a hasonlóságok megállapítása mindig az értelmező rátermettségén és erudícióján múlik, de vajon meddig tart az értelmezés, és hol kezdődik a túlértelmezés? Meddig értelmezésre váró textus a szöveg, és honnan már csak *pretextus*? Azaz, meddig

hagyom, hogy a szöveg beszéljen, és honnan beszélnek már csak én, az előregyártott elképzeléseimhez erőszakosan odahajlított szöveget ürügyként használva saját megszólalásomhoz?

Nos, Kiss Farkas Gábor könyvét olvasva, a korábbi olvasmányélményeimből táplálkozó rosszkedvem tele tündöklő nyárrá változott át. Az általa bemutatott imitációs párhuzamok nem erőltetettek, és egyéb meggyőző érveket is hoz annak bizonyítására, hogy Zrínyi valóban olvasta is azoknak a műveknek, azoknak a helyeit, melyeknek nyomai kimutathatók a *Szigeti veszedelem*-ben, vagy Zrínyi más műveiben. Legkézenfekvőbb természetesen ez ügyben Zrínyi könyvtárát megvizsgálni. Kiss Farkas Gábor számos esetben meg is találta azokat a Zrínyi-aláhúzásokat tartalmazó köteteket, melyekből Zrínyi imitált. Végtelen türelemmel végzett barkácsolás ez mind Zrínyi, mind Kiss Farkas Gábor részéről, de az eredmény annál látványosabb és főleg hasznosabb a jövő kutatógenerációi számára. E fejezet egyik nagy érdeme, hogy sikerül a szerzőnek kimutatni azt, hogy Zrínyinél a korban használt és az iskolában is oktatott imitációs technikák egész tárháza fellelhető. Bevallom, jómagam is meglepődtem, hogy a temérdek katonai és közszolgálati feladat végzése közben mikor volt Zrínyinek ideje ilyen mennyiséget, ilyen figyelmesen elolvasni és kijegyzetelni.

Végezetül néhány technikai és szövegszerkesztői megjegyzés. Az már az első laptól nyilvánvaló, hogy Kiss Farkas Gábor könyve írása közben az eruditus Zrínyi-kutatót képzelte maga elé mintaołaszóként. A nyilvános könyvpiacra kerülő könyv esetében azonban számolni kell (szakkönyv esetében, ha nem is tömegekkel, de) a művelt közönség olyan szakembereivel is, mint a történész vagy hadtörténész Zrínyi kutatókkal, és nem utolsó

sorban egyetemi hallgatókkal. Nos, ezek számára nem biztos, hogy minden rövidítési és jegyzetelési technika egyértelmű lesz majd. A 186. lapon a 3. jegyzetben a következő áll: ZK n. 278 (BZ, 226). A szerző itt *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, írták és összeállították Hausner Gábor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovszky Géza, szerk. Klaniczay Tibor, Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991 (*Zrínyi-Könyvtár IV*) című kiadvány 278-es tételére hivatkozik, mely Lucanus *De bello civili* 1539. évi lyoni kiadásának leírását tartalmazza. A BZ 226 rövidítés pedig a Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Nacionalna i Sveučilišna Biblioteka) Zrínyi-gyűjteményének a jelzete. Igaz, a rövidítésjegyzékből megtudjuk, hogy a ZK a *Bibliotheca Zriniana* című kötetre vonatkozik (jóllehet a magyar szakirodalomban ezt a sorozat, a Zrínyi-könyvtár rövidítésére is szokták használni), de a 209. lapon a BZ rövidítés, már a ZK rövidítés helyett áll, azaz, nem a zágrábi Zrínyi-különgyűjteményre, hanem a kötetre vonatkozik. Egy tapasztalt Zrínyi-kutató, ha fellapozza a *Bibliotheca Zriniana* című kötetet, nyomban rájön a zavar okára, de az egyszeri olvasó nem biztos, hogy tudni fogja, miről van szó. A 139. lap 14. jegyzetében ismét ZK áll a kötet rövidítéseként, de a 112. lap 8. jegyzetében immár BZ, melynek feloldását hiába keressük a rövidítésjegyzékben. A 113. lap 10. jegyzetében már csak annyi áll, hogy a „Zrínyi-könyvtár katalógusa,” azt már az olvasónak kell kideríteni, hogy melyik katalógusról van szó. Természetesen a *Bibliotheca Zriniana*-ról, annak is a 284. lapjáról, ahol Gabriel Rollenhagen *Nucleus Emblematum* című könyvét ismertetik a szerzők.

A 188. lap 14. jegyzetében találkozunk a ZL rövidítéssel. A rövidítésjegyzékből meg-

tudhatjuk, hogy Zrínyi Miklós *Válogatott levelei*, kiad. Bene Sándor és Hausner Gábor, Balassi, Budapest, 1997 (*Régi Magyar Könyvtár, Források* 6) című kiadványról van szó. Csakhogy a 139. lap 17. jegyzetében nem a rövidítést találjuk, hanem az egész címleírást, a 182. lap 71. jegyzetében meg ugyanaz a könyv már más címmel szerepel: Zrínyi Miklós *Levelei* [nem válogatott], kiad. Bene Sándor és Hausner Gábor, Bp., 1997. A 23. lap 1. jegyzetében a *FilK* rövidítés található, mely azonban a rövidítésjegyzékben nincs feloldva. Ki lehet találni természetesen, hogy a *Filológiai Közlöny*ről van szó, de ennek az irodalmárok közt a bevett rövidítése: FK.

Ezeket az apró zavarokat természetesen nem az ünneprontás kedvéért soroltam fel. Csupán a jövőendő olvasót szerettem volna figyelmeztetni, hisz számomra is csupán annyi bosszúságot okoztak, hogy néha megakasztották lelkes olvasásomat. A kötet utolsó fejezete, amolyan függelékként, a *Szigeti veszedelem* epikus párhuzamairól készült lista. Valószínűleg a legteljesebb és leg részletesebb, ami eddig készült. A szerző ezzel kitűnőre teljesítette azt a szemináriumi feladatot, amit még másodéves egyetemi hall-

gató korában kapott Kovács Sándor Ivántól: gyűjtse össze „Zrínyi költői műveinek – azóta is – készülő kritikai kiadása számára” a latin nyelvű forrásokat. Zrínyi prózai munkái már több kritikai kiadásban is megjelentek, de költői műveinek (és leveleinek) mostoha sors jutott ezen a téren. Egy kritikai kiadás megjelentetéséhez természetesen komoly előmunkálatokra van szükség. Nos, úgy vélem, hogy ezeket az előmunkálatokat Kovács Sándor Iván *A lírikus Zrínyi* című könyvével, valamint Kiss Farkas Gábor jelen munkájával kimerítően elvégezték. Szakmailag, szerintem, minden készen áll arra, hogy végre Zrínyi költői művei is megjelenhessenek egy komoly kritikai kiadásban. 2014 Zrínyi-émlékév. Kitűnő alkalom arra, hogy e kritikai kiadás munkálatai elkezdődjenek, talán épp Kiss Farkas Gábor vezetésével. (*Kiss Farkas Gábor: Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában. Budapest: LHarmattan, 2012., 298 p.*)

Nagy Levente
irodalomtörténész

Eötvös Loránd Tudományegyetem

HIVATKOZÁS: Bán Imre (1975): Az imitatio mint a reneszánsz arisztotelizmus esztétikai kategóriája. *Filológiai Közlöny* 21, 374–386.

The Hungarian Historical Review

Egy tudományág működésének legfontosabb intézményi feltételei közé tartoznak – a tanárszék és kutatóintézetek, s a szakmai társaságok mellett – a szakfolyóiratok. Ezek köre, irányultsága és szakmai színvonala jelentős mértékben meghatározza az adott tudományterület nivóját és fejlődését. Ezért is érdemel kitüntetett figyelmet minden ilyen kezdeményezés. A tudományos hatás még inkább jelentős lehet, s az érdeklődés különösen in-

dokolt, ha angol nyelvű folyóiratról van szó, mint a nemrég útjára indított *Hungarian Historical Review* (HHR) esetében. A lapról írott e rövid beszámoló célja nem lehet az egész, s különösen nem a már megjelent vagy tervezett számok írásainak részletes bemutatása, ehelyett négy szempontot emelünk ki. Először a folyóirat működésével kapcsolatos néhány alapvető információ számbavételére kerül sor, mint például a kiadó intézmény és a szerkesztőség összetétele. Másodszor a kiadvány elődeit ismertetjük, hiszen az új kezdeményezés csak az előzmények tudatában

érthető meg, tekintve a Magyarországon korábban megjelent angol nyelvű történelmi folyóiratokkal kapcsolatos meglehetősen fájó tapasztalatokat. Harmadszor, a lap céljairól és betöltendő funkcióiról lesz szó, valamint azokról a veszélyekről és buktatókról, melyeket egy ilyen vállalkozás magában rejt. Végül pedig az eddig megjelent két duplaszám alapján röviden a szerkesztők mindennapi munkája során felmerülő néhány fontos problémára világítunk rá.

Ami a folyóirattal kapcsolatos alapvető információkat illeti, a HHR-t a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete indította útjára 2012-ben, és negyedévenként jelenik meg. Eddig két duplaszám került kiadásra, egy a várostörténetről, egy pedig a migrációtörténetről. Idén a tervek szerint négy lapszám fog napvilágot látni, melyek tematikái sorrendben a következők: a reformáció, az Anjou-ház a középkori Közép-Európában, etnikumok és határok, valamint az Erdélyi Fejedelemség története a 17. században. A későbbi tervek között szerepel a családtörténet, továbbá egy, a *történelemgyártás (fabricating history)* nevet viselő téma. A folyóiratnak van könyvkritikai rovata is, ami egyébként elhanyagolt műfaj a magyar történetírásban. A főszerkesztő Fodor Pál, a Történettudományi Intézet igazgatója, és az Oszmán Birodalom történetének neves szakértője. A szerkesztők Erdélyi Gabriella, Horváth Sándor, Klement Judit, Novák Veronika és Pálosfalvi Tamás, akik mind a történészek fiatalabb generációjához tartoznak. A szerkesztőség munkáját nemzetközi tanácsadó testület és szerkesztőbizottság is segíti. A kiadvány az interneten is elérhető (URL). Két rövid megjegyzés kívánkozik ide: a magyar történészek körében régóta elterjedt nézet, hogy a Történettudományi Intézet nem töl-

ti be megfelelően a neki szánt szerepet. Több tekintetben kiemelt helyzetben van: például rendelkezik a kutatók kritikus tömegével, akiknek nem kell akkora óraszámmal megbirkózniuk, mint az egyetemi oktatóknak, s ennél fogva alkalmasak arra, hogy akár nagyobb projekteket is véghezvigyenek, mint például kézikönyvek szerkesztését vagy éppen egy angol nyelvű folyóirat kiadását. Ennek ellenére az elmúlt néhány évtizedben elért eredmények meglehetősen szerények voltak az ilyen átfogó, közös munkák tekintetében. E kiadvány elindítása ígéretes jele annak, hogy az intézet új vezetősége kész felvállalni az ilyen jellegű feladatokat. Egy másik reménykeltő fejlemény, hogy a lap szerkesztőbizottsága üdítően sokszínű, ami a tagok kiválasztását és munkahelyeit illeti, különösen a magyar történettudomány vezető fórumai esetében korábban kialakult szokásokhoz képest.

Nagyon fontos, hogy szó essék a kiadvány elődeiről, hiszen a korábbi próbálkozások még mindig kísértének, ha új, angol nyelvű történelmi folyóirat létrehozására történik kísérlet Magyarországon. Ahogyan azt korábban jeleztük, a magyarországi angol nyelvű történelmi lapok története kudarcokkal teli. A Magyar Tudományos Akadémia *Acta Historica*-ját 1951 és 1989 között adták ki, részben angol nyelven (a többi tanulmány németül és franciául íródott). Összesen harmincöt évfolyam jelent meg, ami első pillantásra figyelemre méltó teljesítménynek tűnik, ámde a folyóiratnak voltak olyan jellemzői, melyek megakadályozták, hogy neves, nagy tekintélyű kiadvánnyá váljon. Tulajdonképpen olyan tanulmányok gyűjteménye volt, melyek korábban már magyarul megjelentek más tudományos folyóiratokban. Ezenkívül az MTA hierarchiája nagyban befolyásolta, hogy ki jelentetheti meg írását az *Acta Histo-*

ricá-ban, vagyis nem létezett független szerkesztési politika. Rendszertelenül került kiadásra, nagy csúszásokkal, és – hosszas vergődés után – 1989-ben meg is szűnt.

A két másik előd, a *Danubian Historical Studies* és a *History and Society in Central Europe* már sokkal igényesebb szerkesztési gyakorlatot követett, de egyaránt fájóan rövid élettartamú volt. Előbbi 1987 és 1988 között, míg utóbbi 1991 és 1994 között jelent meg – tulajdonképpen mindkét folyóirat esetében csak néhány lapszám került kiadásra. Ezek a sikertelen kísérletek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az elmúlt két évtizedben egyetlen történéshoz, történelemszoporthoz vagy kiadónak sem volt bátorsága új kezdeményezés megindításához. Ebből kifolyóan a szerkesztők a HHR esetében nem támaszkodhatnak nagy múltú, nagy tekintélyű elődökre, úgyszólván a semmiből kell megteremténiük a kiadványt.

Miért van szükség erre az új folyóiraatra? Sokaknak egyértelmű lehet a válasz: azért, hogy a magyar történetírás eredményei elérhetővé váljanak a szélesebb nemzetközi közönség számára. Valószínűleg ez az, amire a HHR-t pénzügyileg támogatók elsősorban gondolnak, és ez a célkitűzés megjelenik a kiadvány – szerkesztősége által összeállított – ismertetőjében is. Ez teljességgel helyénvaló törekvés, ám nem lehet elég ahhoz, hogy olyan lap jöjjön létre, melyet érdemes rendszeresen forgatni. Sőt ennél tovább is mehetünk: ha döntően ez a cél lebegne a szerkesztők szeme előtt, az még akár káros is lehetne a magyar történetírás nemzetközi beágyazódására nézve. Kissé nyersen fogalmazva: azok a kollégák, akiknek nem sikerül neves nemzetközi folyóiratoknál megjelentetni írásaikat, megpróbálhatják a hazai tudományos életben elfoglalt pozíciójukat kihasználva a HHR-

ben kiadatni azokat, ahogyan az az *Acta Hungarica* esetében is történt évtizedekkel ezelőtt. Így a HHR tulajdonképpen az igazi nemzetközi beágyazódás pótlékává válna. Erre a veszélyre már Kontler László, a tanácsadói testület tagja is felhívta a figyelmet a lap első szakmai bemutatóján.

Hogyan lehet ezt a veszélyt elkerülni? A legjobb módja ennek az, ha a magyar határon túl élő szerzők felé is nyit a folyóirat. Ezt szélesebb körű, regionális vagy akár globális relevanciájú viták és lapszámok kezdeményezésével lehetne elérni, melyek Magyarországon kívüli kutatók érdeklődését is felkelthetik. A különböző célok közötti helyes egyensúly megteremtéséről van szó: a kiemelkedő magyarországi tudományos eredmények egyszerű közlése mellett a szerkesztőknek túl kell lépniük az országhatárokon, új témákat kell kezdeményezniük, saját tudományos agendát kell teremteniük, és ezáltal mércét kell kínálniuk a hazai közönségnek is. Ígéretes, hogy a két eddig megjelent lapszám egyértelműen ebbe az irányba mozog, és a szerkesztőkkel való személyes beszélgetésekből is kiderült, hogy a nemzetközi tudományos élet még több képviselőjének figyelmét szeretnék felhívni a kiadványra.

A tanulmányok és bírálatok szerzőinek keresése, valamint a folyóirat sikeres marketingje és hatékony szerkesztőbizottság létesítése mellett két további olyan fontos kérdés van, melyben véleményünk szerint a szerkesztői stratégia további átgondolása szükséges. Először is, a szerkesztők szigorúan tematikus lapszámok kiadása mellett döntöttek. Ennek az irányvonalnak számos előnye van, mint például az, hogy ily módon a szerkesztőségi munka jelentős részét átvállalják a konferenciák szervezői, ahonnan a tematikus számok gyakran kiindulnak. Ugyanakkor a folyóirat

így kevésbé lesz élő és lendületes, a szerkesztőket pedig megakadályozza abban, hogy – a fent jelzett módon – reagáljanak az aktuális tudományos vitákra, és állandó fórumot létesítsenek a kritikus gondolkodású történészeknek. Mindezeket figyelembe véve véleményünk szerint komoly érvek szólnak a tematikus és a nem tematikus kiadások kombinációja mellett. Másodsorban, a szerkesztők, úgy tűnik, tisztán előfizetéses alapon kívánják terjeszteni a folyóiratot. Véleményünk szerint egy korlátozott nyílt hozzáférésű (*limited open access*) lap életképebb megoldás lehetne. Ez nem zárná ki a könyvtárak előfizetését, melyek – realiztikusan szemlélve – az egyedüli számottevő előfizetői bázisát jelenthetik a lapnak; ugyanakkor online módon szélesebb közönség is tudná olvasni a folyóiratot – illetve annak egyes részeit, meghatározott ideig tartó embargó után –, ami hosszú távon több intézményi előfizetőt is hozna.

Az utóbbi megjegyzések szerény javaslatnak tekintendők, és nem vonják kétségbe azt a hatalmas és kitűnő munkát, amelyet a szerkesztők eddig véghezvittek. Inkább arra

próbálják felhívni a figyelmet, hogy a jó folyóiratok mindig fejlesztés alatt állnak. A szerkesztők munkája nyomán, s persze elsősorban a szerzők közreműködése által alakulnak. A HHR jövőbeni sorsa nagyban függ az innovatív történészek abbéli hajlandóságától, hogy írásaikkal hozzájáruljanak a kiadvány megjelentetéséhez. Egyértelmű jelek mutatnak arra, hogy a szerkesztők számítanak az ilyen típusú, Kelet-Közép-Európával foglalkozó szerzőkre, sőt, erőfeszítéseket tesznek az ő megnyerésükre (*The Hungarian Historical Review. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. New Series. Kiadja negyedévente az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest. Főszerkesztő: Fodor Pál. Szerkesztők: Erdélyi Gabriella, Horváth Sándor, Klement Judit, Novák Veronika, Pálosfalvi Tamás. ISSN 2063-8647, ISSN 2063-9961 [Online]*).

Tomka Béla

DSc, egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézet

URL: <http://www.hunghist.org/>

